ئەمەس، ھاياتلىق ئۈچۈن كۈرەشتە، ئېلىشىپ ـ چېلىشىشتا جان بېرىشى كېرەك ئىدى.

جىنازىنى كۆتۈردى تۆت ئەر
ئارقىسىدىن ئەگەشتۇق يۈز ئەر
يەتتە كەتمەن توپا تاشلىدۇق،
قىلدى روھى دوزاخقا سەپەر.
چۈنكى پىچاق غىلاپتا،
ئۇ ئۆلۈپتۇ كارىۋاتتا.

—غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت: «ئۇ ئۆلۈپتۇ كارىۋاتتا»دىن

شائىر ئادىل بولسا ۋەزمىن، ئېغىر ـ بېسىق كەيپىياتنى باشتىن ـ ئاخىر ساقلاشنى بىلىۋالغانىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ «قەشقەردىكى يەر شارى» («شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 1995 ـ يىل 5 ـ ، 6 (قوشما سان)، «سۈزۈك سەپەر»، «ئەركەكلەر، قېنى سىلەر» ناملىق داستانلىرىدا ۋە ھەر بىر شېئىرىدىكى بىر ھەرپ، بىر سۆز، جۈملە ئارقىلىقمۇ ئادىمىلىك، ئەخلاق، ئېتىقاد ھەققىدە نازۇك بېشارەتلەرنى بەرگىنىچە كېتىپ قالغانىدى. غوجىمۇھەممەت پىكىرنى ئوچۇق، ئاچچىق ئىپادىلەشكە بەكرەك مەپتۇن ئىدى. ئادىل بولسا ئۆز تۇيغۇلىرىنى ھەرپلەر، مەنزىرىلەر ۋە تەسۋىرلەرنىڭ قىسىلچىقىغا تاشلاشقا ئامراق ئىدى. ئۇ سەنئەتلىك ئېقىنغا بەكرەك مايىل كۆرۈنەتتى. ئەمما ئۆزى ئەقىدە قىلغان چىن ھەقىقەتلەرگە بولغان مەدھىيە ـ ئىخلاسى ئۇنىڭ پۈتكۈل شېئىرلىرىنىڭ تىنىق ـ تىنىقىغا يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن بولۇپ، ناھايىتىمۇ پاكىز ۋە غەرەزسىز سۆيۈش، سۆيۈنۈش، مەستخۇشلۇق، ئىنسانىيەتنىڭ مەۋجۇدلۇقى ۋە ھالاكىتى ئۈستىدىكى جىددي ئويلىنىش، ۋەھىمىلىرى كىشىگە قىسقا ئەمما كۈچلۈك بېشارەت بېرىپ ئۆتىدۇ. ئۇنىڭ شېئىرلىرىدا سۇنىڭ ئېقىشى، ئاتنىڭ تۇرقى، يايلى، رەڭلەر... ھەممە ـ ھەممىلا نەرسە ئۇنىڭ مەنىلەر نەھرىگە باي كۆزىدە تىلغا، دىلغا، دىنغا، تىنغا ئايلىنىپ ئالەمىي مەۋجۇدلۇق ۋە ھەقىقەتلەر ھەققىدە رىسالىلەر سۆزلەيدۇ. ئۇ بىر زەررە قۇمدىن ئالەمنىڭ يارىتىلمىسىدىن تارتىپ قىيامەتكىچە بولغان تارىخىي جەرياننى ئايان قىلىپ بېرەلەيدىغان شائىر. تىل، سۆز، گراممىتىكا ئۇنىڭ ئىقلىمىدا تەرتىپ ـ ئىنتىزامنى يوقاتقان، خالىغانچە پۈۋلىسە بولىدىغان رەڭدار شارلاردەك جىلۋىگەر، مەپتۇنكار. ئۇ سىز، مېنى جۈملىلەرنىڭ قاتتىق قامالىدىن قۇتۇلدۇرۇپ تۇرۇپ راھەتبەخش، يېنىك سىلكىپ، تالاپ قويالايدۇ. سىزنى تۇيدۇرماي تەبەسسۇمغا باشلاپ، يەنە شۇنداق تۇيدۇرماي قانىتىدۇ. ئەمما مەيلى ئىقرار قىلىڭ ـ قىلماڭ، ئۇنىڭ شېئىرلىرى سۈزۈلگەن بوشلۇقنىڭ چەك ـ چېتى شۇنداق بىر مۇئەللەققە تۇتىشىپ تۇرىدۇ:

ئادىمىيلىك ـ ئەركەكلىك!

غوجىمۇھەممەت ئاشۇ بوشلۇقتا مەشرەپتەك بوغۇلۇپ، ئاچچىق تولغاپ، ۋارقىرايتتى. شېئىرىيەتتىن قۇرۇپ چىققان ئۆزىنىڭ روھ دارىغا پولاتلاپ ئېسىلىپ تۇرۇپ تىنماي شېئىرىي ئىسيان كۆتۈرمەكتە بولاتتى. يايلىنى سىلكىگەن ئەركەك شىردەك ئۇزۇن، قاسماقلىشىپ كەتكەن چاچلىرىنىڭ ھەر بىر سىلكىنىشىدە بىر ئاچچىق نىدا ئەتراپقا تارايتتى:

ئىپپەت ... ئەر... ئادەم ـ ئىنسانىي كامالەت!!!

بىلىش، ئۇنتۇماسلىق كېرەككى، «ئادەم» دېگەن سۆزگە ئىنساندا بولۇشقا تېگىشلىك بارلىق ئېسىل پەزىلەت مۇجەسسەملەنگەن. ئەرمۇ، ئايالمۇ ئادەم بولغانىكەن، ئۇنىڭ تۇرغان ـ پۈتكىنىگە پۈتۈلگىنىمۇ شۇ كامالەتنىڭ ئىپتىداسى. ئادەم تۇغۇلغاندا كەم ـ كۈتىسىز، مۇكەممەل يارىتىلىدۇ، دېيىلىدۇ. ھەممەيلەن ئاقىۋەتتە بەخشەندە قىلىپ بېرىلگەن نەرسىلەرنىڭ ھەقلىق جاۋابكارلىرى. جاۋابىنى سىز، بىزنىڭ ئېغىزىمىز ئەمەس، ئەمەلىمىز بېرىدىغان كۈنلەر كېلىدۇ. «ئەركەكلىك» توغرىسىدا ئىككى شائىرنىڭ ئىككى ياندا تۇرۇپ بار ئاۋازى بىلەن ۋارقىرىشىمۇ، بىزنىڭ ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق ئېچىنىپ سۆزلەشلىرىمىزمۇ بىرلا نەرسە ـ ئادەمدەك ياشاش ئۈچۈندۇر.

غوجىمۇھەممەت ناھايىتى توغرا دەيدۇ:
شېئىر يېزىش ئەمەس مۇددىئا.

ـ غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت: «قويىۋەتتىم خىيال قۇشۇمنى»دىن

ئادىلمۇ دۇرۇس گەپ قىلىدۇ:
ئادەم ئۆلدى، قاراپ بېقىڭلار،
ئۆلمەكتە بىر ۋاستىگە مەقسەت.
ئۆلمەكتىمىز ھەي ئىنسانىيەت!

ـئادىل تۇنىياز: «سۈزۈك سەپەر»دىن

قاراپ بېقىش، **ئوقۇپ قويۇش،** تەستىقلاش بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. ئىنسانىي كامىللىقنى قوغلىشىش ـ **مانا بۇ مەڭگۈلۈك، ئۆزگەرمەس نىشان!** ئەمما بۇمۇ ئەركەكلىك تەلەپ قىلىدۇ ـ دە!

2005 ـ يىل 11 ـ يانۋار، قاراقاش ـ ياۋا

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە ياۋا يېزا مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى (M1)

بۇ سان 2006 ـ يىل 20 ـ ئاپرېل تىزىشقا يوللاندى، 30 ـ ماي باسمىدىن چىقتى. تەھرىرلىگۈچى: قۇربان مامۇت، رىسالەت مۇھەممەت. بېكىتكۈچى: قۇربان مامۇت (ئالىي مۇھەررىر)، ئاخىرقى بېكىتكۈچى: ئابدۇكېرىم رەھمان (پروفېسسور، دوكتور ئاسپىرانتلار يېتەكچىسى).

جۇلالاندۇرۇپ تۇرۇش، پۈكۈلگەن قەددىمىزنى رۇسلاپ، چىرىگەن قەلبىمىزنى پاكلاشتا پەۋقۇلئاددە ئەھمىيەتكە ئىگىدۇر. راستىنى ئېيتقاندا، بىزنىڭ رېئال تۇرمۇشىمىزدىمۇ ئادەم سۈرەتلىك يەتتە باشلىق يالماۋۇزلار كونسايىن كۆپەيمەكتە. چۆچەكتە ئاران بىرسى بولسا، بىزنىڭ چۆچەكتەك خىيالىي، رىۋايەتلەردىكىدەك بىغەم، ئەپسانىلەردىكىدەك بەدىۋىي رېئاللىقىمىزدا تۈرلۈك ئىجتىمائىي سىياقتا نىقابلانغان مۇنداق ئادەم سۈرەتلىك يالماۋۇزلار ئاز ئەمەس. ھوشيار بولمىساق ماڭدامدا بىر پۇتلىشىپلا تۇرىمىز. بەلكىم مەن، سىز، بىز... بىلىپ - بىلمەي يەتتە باشلىق يالماۋۇزلارغا ئوخشاش قىلىۋاتقاندىمىز ياكى بولمىسا ئۇنىڭ مەلۇم بىر بېشىغا... ئەمما چىنتۆمۈر باتۇر قېنى؟ مىسران قىلىچى بارمىدۇ؟ كاپكاپ كۈچۈكى تەييارمىدۇر؟ ئارغىماق ئېتى تەقمىدۇ؟...

نازۇكۇم يېتىم بوتىلاقتەك ئايانچلىق ئاۋازدا شۇنداق قوشاق قېتىشقا مەجبۇر بولغانىدى:

تاغدىن چۈشكەن لاي سۇنى،
سۈزۈپ ئىچەر ئەر بارمۇ؟
نازۇك باشقا كۈن چۈشتى،
ئېلىپ قاچار ئەر بارمۇ؟

ئۇنىڭ ھەسرەتلىك نىداسىغا ئېزىلگەن، خورلانغان پۈتكۈل قىز - ئاياللىرىمىزنىڭ مۇڭى قېتىلىپ كەتتى. ئەمما نازۇك باشلارغا كۈن چۈشكەندە ئەسقاتىدىغان ئەر نازۇكۇمغىمۇ، نازۇك قىزلىرىمىزغىمۇ چىقمىدى، چىقىسىمۇ يوق ھېسابتا بولدى. ئاچچىق تارىختىن قېپقالغان ئازابلىق سوئال ئۇيغۇرنىڭ ئاڭ بوشلۇقىغا يەنە شۇنداق ئېسىلغان پېتى قالدى: ئەر بارمۇ؟ ئەر بارمۇ؟؟؟

نەچچە مىڭ يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئىنسانىيەتنىڭ قەھرىمانلىق دەۋرى جىمجىت ئاخىرلاشتى. بىز ئەمدى بىر چاغلاردىكى ئاقار يۇلتۇزدەك ئۇچۇپ بارىدىغان تۇلپار - ئارغىماقلارنى تار، بېكىك ئىشخانىلاردا يۇمشاق ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇپ خىيالەن ئويلايدىغان بوپقالدۇق. بىر قوۋم، ئەل ئۈچۈن نەچچە مىڭ باھادىر سۇپەت يىگىتنىڭ كۆزىنى مىتمۇ قىلىپ قويماي جان تەسەددۇق قىلىشلىرى كىتابلاردىكى ساماۋىي چۆچەكلەرگە، كىشىلەر ھەۋەس بىلەن ئېغىزنى تامشىتىدىغان كەتسە كەلمەس ئۆتمۈش ئەپسانىلىرىگە ئايلاندى. بىز ئەمدى بۇنداق باتۇرلۇق داستانلىرىنى ھولليۋود، جۇڭگو، شياڭگاڭنىڭ ئۇرۇش فىلىملىرىدىن كۆرىدىغان بولدۇق. ئەمما كۆرۈپ ھۇزۇرلىنىش ھامان كىشىلەرنىڭ ئىچكى تۇيغۇسىدىن چەتتە قالىدۇ، ئۇ مەڭگۈلۈك ئەس بوشلۇقىدىن قارار تاپالمايدۇ. كىنوخانىدىن چىقساقلا، تېلېۋىزورنىڭ ئالدىدىن قوپساقلا ھەممە يوق. ئالدىمىزدىكىسى بىر - بىرىدىن ئالدىراش، پەرۋاسىز ئادەملەر، ھەممەيلەن ياشاش ئېھتىياجىنىڭ ئايىغى چىقماس ھەلەكچىلىكىدە قالغان. تېخى بايىلا قارام ئەركەكچىلىكنىڭ ھۇزۇرلۇق ئېقىندا ئاققانلار يېنىدىلا بىر قىزنىڭ ناجىنسلارچە دەپسەندە قىلىنىشى، خورلىنىشى ياكى بوزەك قىلىنىشىغا پەرۋاسىز كۆز يۇمۇپ، قۇلاق يوپۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن. مۇمكىنلا ئەمەس، تۇرغان گەپ. سىز، مەن ئۇنداق قىلمىدۇق دېيەلەمدۇق؟... روھىيەتتىكى ئەركەك ۋە ئەركەكتىكى روھ... قەھرىمانلىق ئەپسانىسى ۋە ئەپسانىۋى قەھرىمانلىق، ئەپسانىدىكى قەھرىمانلىق... كىشىلەر ئايال مىجەزلىشىۋاتاتتى، ئاياللىشىش پۈتكۈل يەر شارى خاراكتېرلىك ئورتاق ئاپەت ئىدى... غايە بىلەن رېئاللىق، ئارزۇ بىلەن ئەمەلىيەت ئوتتۇرىسىدىكى تار قىسىلچىقتا پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ ناھايىتمۇ ئېغىر پاجىئەلىك تەڭقىسلىقى مىچىلداپ تۇراتتى:

ئەركەكلىك!!!
ئات يايلى ئۆچتى سارغۇچ بەتلەردىن ،
باتۇرلۇق كۆچتى قىلىچلىق ئەردىن.

- ئادىل تۇنىياز: «ئۇيغۇر كوچىغا چىققاندا» دىن

بولار ئىمىش ئەرلەرنىڭمۇ ئىپپىتى،
ۋەتەنسىزلەر كىرەلمەسمىش جەننەتكە.

—غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت: «ناخشا» دىن

بىز قەھرىمانلىق دەۋرى ئەپسانىلەرگە ئايلانغان تالاي يىللاردىن كېيىن توساتتىنلا كىملەرنىڭدۇ قەھرى بىلەن تۇۋلاشقانلىرىنى ئاڭلاپ قالدۇق. «ئەركەكلەر، قېنى سىلەر؟» دەيتتى بىرى ئادەم پاتماي قالغان ئۇرۇمچى كوچىلىرىدا ئەلەڭشىپ ۋارقىراپ يۈرۈپ. كىشىلەر ئۇنىڭغا قاراپ قويۇشاتتى - يۇ، يەنىلا ئۆز ئىشلىرى بىلەن بەند ئىدى. ۋارقىرىغانلا ئادەمگە قاراپ تۇرۇپ ۋاقىت ئىسراپ قىلىشقا بولمايتتى. پۇل تېپىش كېرەك ئىدى. تىجارەت قىلىش، خىزمەتكە بېرىش ئۈچۈن چاپمىسا بولمايتتى. پۇل تاپقاندا كىمنى قانداق چىرقىرىتىپ، ۋارقىراتقۇسى كەلسە شۇنى قىلالايدىغانغا ئۇلار سۆزسىز ئىشىنىشەتتى. ۋارقىرىغۇچىنىڭ ئەتراپىدىكىلەر بىلەن كارى يوقتەك ئىدى. ئۆز خىيالىدا ۋە ئۆلچىمىدە ئۇ يالىڭاچلىنىۋاتقان ئاياللارنى، ھېسسىياتسىز، بېسىقىپ كەتكەن بىچارە ئەرلەرنى، كوچىلاردا كەلكۈندەك دەۋرەپ، قۇتراپ كېلىۋاتقان شەھۋەتنى، ھايانىڭ قات - قات چۈمپەردىسىنىڭ جارتىلداپ يىرتىلغىنىنى ئېنىق كۆرەتتى ۋە يەنىمۇ چىڭقىلىپ، بوغۇلۇپ ۋارقىرايتتى. «ئادىل تۇنىياز» دەپ قوياتتى كىملەردۇ ئېچىنىپ. ئۇنىڭ ئاڭلارغا چولىسى يوق ئىدى. ئۇ ئۆزى ئوبدان بىلەتتى، ناھايىتى ئېنىق، ھەغدادىغا يەتكۈزۈپ ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلگەنىدى. ئۇنىڭغا، ياق، ئۇنىڭغا ئەمەس، ئۇنىڭ ئالدىدىكى بەتبەشىرە رېئاللىققا ئەر كېرەك ئىدى، ئەركەكلىك تۈزدەك لازىم ئىدى.

ئۇنىڭدىن نەچچە مىڭ چاقىرىم يىراقلىقتا چاچ - ساقىلى ئۆسۈپ كەتكەن، خۇنۇك كۆزلىرىدىن جاھانغا بولغان ئاچچىق، سوغۇق مەسخىرە چاچراپ تۇرىدىغان ئېگىز بوي، ئاۋاق بىرى جىنازىدەك ئورۇق گەۋدىسىنى لەپەڭشىتىپ تۇرۇپ سەۋدايىلارچە تۇۋلايتتى.

قەرز... قەرز...
ئەرلەردىكى يوقالغان ئىپپەت...

—غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت: «ئەرنىڭ ئىپپىتى» دىن

ئۇ ئارقىدىنلا مەسخىرىلىك ھېجىيىپ تاشلايتتى. تولىمۇ تار، قاراڭغۇ سولاقمىغا ئوخشايدىغان زەيكەش ئۆيىدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ شەھەر قىزغىنلىقىدا كەلكۈندەك ئېقىۋاتقان، ھەممىنى ئۇنتۇغان خوتەنلىكلەرگە قاراپ:

كۆزۈڭنى ئاچ، قۇياش ساڭا پاتماقتا،

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئۆزۈڭنى تاپ، ئىسمىڭنى ئېيت دۇنياغا.

—غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت «غېرىب» دىن

دەپ توۋلايتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ سوپى چىراي تەلەتىگە قاراپ «ساراڭ» دەيتتى ۋە ئالدىراش كېتىپ قېلىشاتتى. ئۇ بېشىنى چايقاپ قويدى. قارىداپ كەتكەن چىرايىدا ئەلەملىك ھەسرەتنىڭ سوغۇق ئۇچقۇنى قېتىپ قالدى. «ئەمدى ئۆزۈڭگە قالدىڭ ئەر» دېدى ئۇ بوش پىچىرلاپ. نەچچە يىل ئىلگىرى ئۇ توساتتىنلا قەلبىگە پاتماي كۆۋەجەپ تۇرغان ھېسسىياتىنى باشقۇرالماي بىر پارچە يىرتىق قەغەزنىڭ بۇرجىكىگە شۇنداق مىسرالارنى پۈتۈپ قويغانىدى:

ئۇدۇن
ئەڭ ئاخىرقى ئەرلەر شەھىرى.

ئۇ ئەمدى بۇ گېپىنىڭ راست ـ يالغانلىقىغا ئىشەنچ قىلالمىدى. تارىختىكى تەۋەررۇك جاھىللىقىغا مەھكەم يېپىشقان، شۇنداقلا يېڭى مەدەنىيەت ئېقىنىغا ئاچ پاقىدەك تاشلىنىشنىمۇ ئۇنتۇمىغان سادىدا خوتەنلىكلەر ئۇنىڭغا يىلىكى قۇرۇۋاتقاندەك كۆرۈندى. ئەنئەنە بىلەن يېڭىلىقنى تەڭشەشكەنىڭ ئىككى ئۇچىغا قوندۇرۇۋېلىپ دەلدۈگۈنۈپ كېتىۋاتقان دارۋازدەك ھالغا قالغان زور بىر خەلق ئۇنىڭ كۆزىنى ھەيرانلىقتىن ھاڭ قىلىپ، يۈرىكىنى زىڭىلداتقانىدى. ئۇ ئەسەبلىرىگە پاتمىغان ھالدا ئۆز باياۋىنىدا جار سېلىپ توۋلاپ ماڭدى. (ئۇ ئىشتىن قالغان) ـ ئۇنى تاشلىۋەتكەن سېخ ئارقىدا قالدى. ئائىلە ئۇنى تاشلىۋەتتى. ئۇمۇ ئائىلىنى... «يازغان شېئىرىڭدا كۆتۈمنى ئېرتاي. پۇل كېرەك، پۇل!» دېگەنىدى بىر چاغلاردا ئۇ بار مۇھەببىتى بىلەن سۆيگەن ئايالى ئۇنىڭغا غەزەپتىن لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ. «بەكلا يىغلاڭغۇ» دېدى نۇرغۇن زەكىي ئۇنىڭ شېئىرلىرىغا باھا بېرىپ. نەچچە يىلدىن كېيىن نۇرمۇھەممەت ئۆمەر: «ئەجەبا، بىز ئۇنىڭ سەۋەبىنى سوراشتۇرۇپ، يىغىسىغا ھەمجۇر بولماقتا يوق، يىغلاڭغۇلۇقتا ئەيىبلەپ يۈرەمدۇ» دېدى. سوپى مىجەز يىغلاڭغۇ ئاداشمۇ باشقىلارنىڭ زورى بىلەن ھەپتە دىگۇدەك ئەينەككە قاراپ كۈلۈشنى مەشىق قىپتۇ. «كۈلەلمىدىم، يىغلاپ سالدىم» دېدى ئۇ بىر كۈنى نۇرمۇھەممەتكە. نۇرمۇھەممەت يىغلاپ سالغىلى تاس قالدى. ئۇ، چۈشەنگەنىدى. تۇرمۇشتا يەتكىچە ھەرەج تارتقان، قەلبى دائىم گۇرۇلدەپ كۆيۈپ تۇرىدىغان بۇ شائىرنىڭ قەلبى ئۇنىڭغا يول بەرگەنىدى... شۇندىن كېيىنلا ئۇ «ئىپپەت... ئىپپەت...» دەپ بولۇشىغا جار سالغىلى تۇردى...

«غوجىمۇھەممەت» دېدۇق بىز...
بىر ئاۋاز ئۈرۈمچىدە، بىر ئاۋاز خوتەندە ئىدى...

ئىككى ئاۋازنىڭ نەرىسى شەرقتىن غەربكە، جەنۇبتىن شىمالغىچە يېتىپ باراتتى. ئوخشاش بىر روھ، ئوخشاش بىر سادانىڭ ئىككى خىل لەرزىسى دولقۇنلاپ كېلىپ بىر توچكىدا بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلاتتى:

ئەركەكلىك!

* * *

«مەڭگۈ تاشلار» دىن تارتىپ تارىخىي قوشاقلىرىمىز ۋە ئەپسانە ـ چۆچەكلىرىمىزگىچە ھەممىسىدىن قەھرىمانلىق، مەردلىك، ۋاپا تۈكۈلۈپ تۇرىدۇ. قەھرىمانلىقنى كۈيلەش، مەدھىيىلەش ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا يېڭى تېما ئەمەس. دۇنيا ئەدەبىياتىدىمۇ ھەم شۇنداق. يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىمۇ تارىخىمىزدىكى ۋە رېئاللىقىمىزدىكى قەھرىمان تىپلارنى يورۇتۇپ، ئۇلارنىڭ جەسۇر ئوبرازىنى تىكلەش مەلۇم كۆلەم، سەۋىيىدە ئېلىپ بېرىلدى. شېئىرىيىتىمىزدە قەھرىمانلار ھاياتىغا بېغىشلانغان ۋەقەلىك شېئىرلار ۋە باتۇرلۇقنى كۈيلەيدىغان خېلى ـ خېلى لىرىكىلار مەيدانغا كەلدى، ئەمما ئۇ ئىزچىللاشمىدى. ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ كېيىنكى مەزگىللىك ئازابلىق جىمىشىغا ئەگىشىپ بۇ ھەقتە قەلەم تەۋرەتكەن، تەۋرىتىۋاتقان شائىرلىرىمىزمۇ ئاستا ـ ئاستا غايىب بولۇشقا باشلىدى. شېئىرىيىتىمىزدە ئېلىپ بېرىلغان دە ـ تالاشلارنىڭ ئايىغى ئەمدىلا بېسىقىۋېدى، بىر چاغلاردا چوڭ غۇلغۇلىلارغا سەۋەب بولغان شۇ شېئىرلارمۇ، شائىرلارمۇ مەتبۇئاتلاردا توساتتىن ئازلاپ كەتتى. شېئىر ئازابلىق سۈكۈتكە پاتتى. ئۇنىڭ جىمىشى شەك ـ شۈبھىسىزكى، تويۇنغانلىقتىن ئەمەس، ھەقىقىي، چىن شېئىرغا بولغان كۈچلۈك ئېچىرقاشتىن ئىدى؛ ئۆزىگە بىردەملىك غىلجىڭ ھېسسىيات بىلەن ئەمەس، تەۋرەنمەس ئەقىدە، ھالال نىيەت ۋە ئىزگۈ قەلب بىلەن ياندىشالايدىغان شائىرلارغا بولغان تەقەززانىڭ سۈكۈتىدىن ئىدى.

راست گەپ قىلغاندا، كېيىنكى كۈنلەردە شېئىرىيىتىمىزدە تېخنىكا، سۆز ئويۇنى ھەددىدىن زىيادە ئېغىرلىشىپ كەتتى. شېئىر پاساھەت، چوڭقۇرلۇق ۋە مەنە ـ ماھىيەتتىن كۆرە چۈشەنگىلى بولمىغۇدەك تۇتۇق تەسۋىر، ئىپادىلەشلەر قايىنىمىغا كىرىپ قالدى. شائىرلىرىمىزمۇ بىر ـ بىرىدىن ئۆتە مەۋقەسىزلەشتى. ئىجادىيىتىدە ئۆزلۈكسىز ھالقىش پەيدا قىلىپ ماڭغان شائىرلار بەكلا ئاز بولدى. مېنىڭچە، ئىجادىيىتىدە بىر قەدەر خاسلىق ھاسىل قىلغان ياش شائىرلارنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە ئادىل تۇنىياز ۋە غوجىمۇھەممەت مۇھەممەتلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش مۇمكىن. ئۇلارنىڭ ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدە ئايرىم ـ ئايرىم توختىلىش جەزمەن قىلىشقا تېگىشلىك ئىش. ئەمما بىز بۇ ئىككى شائىرنى بىر نۇقتىغا ئەكېلىشكە تۈرتكە بولغان تېما ئۈستىدە توختىلىشنى بەكرەك مۇھىم بىلدۇق. گەرچە ئىككى شائىرنىڭ زۇۋانى ھەر خىل ياڭرىغان، يەتكەن پەللىسىدە مۇئەييەن پەرقلەر بولسىمۇ، ئەمما ھەر ئىككىلىسىنىڭ كۆزى بىر قۇياشنىڭ ھارارىتىدە يورىغان ۋە شېئىر، مىسرالىرىنى ئوخشاش بىر تىنىق، ئىستەكتە يۇيۇپ چىققان. ھەر ئىككىسىنىڭ شېئىرىيەت ئارقىلىق ئىنسانغا قىلغان، قىلىۋاتقان پىچىر ـ پىكرىدە بۇ قەدىمىي قوۋمنىڭلا ئەمەس، پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ مەۋجۇدلۇقىدىكى تۈزدەك زۆرۈر نەپەسلەر مۇجەسسەم تاپقان ۋە ئۆزگىچە شېئىرىي يۈكسەكلىكنىڭ كامالىتىدە قايناپ ـ شوخشىغان. بىز شائىرنى تاڭ چىللىغان خورازغا ئوخشاتساق، بۇ بىر جۈپ خورازنىڭ چىللىشىدا شۇنداق بىر ئورتاق سادا ياتىدۇ:

ئەركەكلىك!

* * *

غوجىمۇھەممەت: «ئەرنىڭ ئىپپىتى بولىدۇ، ئۇ ـ ۋەتەن»، دەپ يازىدۇ. بۇ بىزگە ئەرنىڭ ئىپپىتى ـ ئەرلىكى، ئەركەكلىكى ھەققىدە ئىنتايىن قىممەتلىك مەنىلەرگە باي يىپ ئۇچى بېرىدۇ.

ئۇنىڭچە، «ساقال ـ بۇرۇت قويغانلارنىڭ ھەممىسىلا ئەر ئەمەس ئىدى؛ بۇغداي تېرىپ زاغرا ناندا قورساق توقلايدىغانلارمۇ ئەر ئەمەس ئىدى؛ ئاھ، خەلقىم، دەپ دەرد يۇتۇپ مەيخانىدا تۈنەيدىغانلار ئەر ئەمەس ئىدى؛ ‹ئېتىقاد› ۋە ‹توغرا يول› ھەققىدە سۆزلەپ قويۇپ، ئىچ ـ ئىچىدىن قۇرۇپ ئۆتكەنلەرنىڭ ھەممىسىنىلا ئەر دېيىشكە بولمايتتى؛ قىلىچتىن قورقۇپ بېشىنى ئېگىپ، كاستۇم ئىچىدە تىترەپ يۈرگەنلەرنىڭ ھەممىسىنىلا ئەر دەۋرىشكە بولمايتتى. ئۇلارنىڭ جانامازدا ئىمانى، ئەل ئالدىدا ۋىجدانى، يۈرىكىدە پىغانى، سەپ ئالدىدا مەيدانى، تىغ ئالدىدا تەن ـ جېنى، تومۇرىدا دولقۇنلۇق قېنى، ھاياتىدا ئۆلۈم ھەم شان ـ شەرىپى نېسى ئىدى».

بىز باتۇرلۇق، قەھرىمانلىق ھەققىدە ئېغىز ئاچساقلا، كۆز ئالدىمىزغا دەررۇلا «كۆكسى ئېيىقنىڭكىدەك، مۈرىسى قارا بۇلغۇنىڭكىدەك، بېلى بۆرىنىڭكىدەك، پۇتى بۇقىنىڭكىدەك» يوغان، بەقۇۋۋەت ئەرلەرنىڭ كېلىشى تۇرغانلا گەپ. بىز بۇلارنى ھەقىقىي ۋايىغا يەتكەن ئەردە بولۇشقا تېگىشلىك جىسمانىي شەرت دەپ قارايمىز. ئەمما شائىرچە، بۇنداقلارنىڭ ھەممىسىنى ئەركەكلىكى ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرغان ئەر دېيىشكە بولمايدىغاندەك قىلاتتى. شائىر «ئەر» دېگەن بۇ ئۇقۇمغا «ئادەم» ئۇقۇمىنى پاراللېل قويۇپ تۇرۇپ، ئادىمىيلىكتىكى بارلىق ئەقەللىي شەرتلەرنى ئۇنىڭ ۋۇجۇد كالامىغا يۈكلىگەندەك تۇراتتى.

بىزنىڭ ئاقىل تەپسىرچىلىرىمىز «ئىنسان»، «ئادەم» ئۇقۇمىغا ھە دېسىلا «ئازغۇچى، خاتالاشقۇچى، سەۋەنلىك ئۆتكۈزگۈچى، ئازغۇن، خام سۈت ئەمگەن» دېگەندەك تەبىرلەرنى بېرىشىدۇ ۋە ئۆزلىرىنىڭ، باشقىلارنىڭ خاتالىق ئۆتكۈزۈشىگە، خاتالىق ئۆتكۈزگەندىن كېيىنكى نومۇس تۇيغۇلىرىنى يېپىپ ـ يۆگەشكە يوچۇق ئېچىپ بېرىدۇ. مەن دۇنيادا بىرەر ئىنساننىڭ «مەن ئادەم، تەبىئەتنىڭ ئەڭ يۈكسەك سەمەرىسى. مەن ئادەم بولغاندىكىن مۇنۇ ئىشنى قىلماي» دېگىنىنى ئاڭلاپ، كۆرۈپ باقمىدىم. ئەمما شائىر «ئادەم»، «ئەر» دېگەن بۇ ئىككى ئۇقۇمنىڭ ۋەزنىنى بىر ئېغىرلىق مەركىزىگە جۇغلاپ تۇرۇپ ئىنسانىي تاكامۇللۇقنى ئىزدەۋاتقاندەك قىلاتتى. «ئەر» دىن ئىنسانىيلىققا ۋە ئادىمىي مۇكەممەللىككە يېتىشنى تەلەپ قىلىۋاتاتتى.

تەبىئەت دۇنياسىدىكى ھەر بىر تاش ـ تۇپا، گۈل ـ گىياھقىچە ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە يارىشا مەۋجۇدلۇق قىممىتى ۋە رولى بولىدۇ. جاھاندا ئارتۇقچە يارىتىلغان نەرسىدىن بىرىمۇ يوق. ھەممە ئۆز جىسمى زاتىدا مۇئەييەن سىر ـ ھېكمەتنى مۇجەسسەم قىلغان. ئۇ ئىگە بولغان سىر ـ ھېكمەت ئۇنىڭ مەۋجۇدلۇقى ئۈچۈن جەزمەن بولمىسا بولمايدىغان تەقەززانى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ئېشەككە تۆت پۇت، لاچىنغا ئىككى قانات مىسلىسىز ئاقىلانىلىك بىلەن تەقسىملەنگەن. بىزنىڭ بۇ مۆجىزات دۇنياسىدىكى ئۇنى بۇنداق بولسا بوپتىكەن ياكى بۈركۈتتىكى قاناتنى تۆگىگە بەرسە بوپتىكەن دەيدىغانغا ھەققى ـ ھوقۇقىمىز يوق. قۇسۇرغا قىلچىمۇ يوچۇق قالدۇرۇلمىغان. كىمكى دۇنيانىڭ بۇ ئاقىلانە قازىلىقىغا قارشى چىقىپ، ئەزەلىي مۇتلەقتە ئۆزلىرىگە تالىق قىلىپ بېرىلمىگەن نەرسىلەرگە ئىنتىلىدىكەن، ئۇ ھەرقاچان تېگىشلىك جازاغا ئېرىشىپ تۇرىدۇ. بۈركۈتنىڭ ياق، مەن توخۇدەك كاتەكتە تەييار داننى تېرىپ يەپ، توخۇم تۇغۇپ ياشايتتىم، دەيدىغانغا ھەققى يوق. قىلىمەن دېسىمۇ قاملاشتۇرالمايدۇ. ئۇنىڭ قانىتى بىپايان كۆكتە دەخلىسىز پەرۋازغا لايىق يارىتىلغان. ئۇ تاشلاپ بېرىلگەن داننى يەپ مەڭگۈ قانائەت تاپالمايدۇ. بۈركۈتنىڭ كۆڭلى كۆكتە تۇغۇلىدۇ. ئادەممۇ شۇنىڭغا ئوخشاشلا ئۆزىگە يارىشا تەن، روھ بىلەن يارىتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ھەر بىر ئەزا، ھەر بىر ھۈجەيرە ئۇنىڭ مەجبۇرىيەت، ئىش ـ ئەمەلگە يۈكسەك دەرىجىدە ماسلاشتۇرۇلغان. ئەرلەرنىڭ تېنى كۈچلۈك ، قاۋۇل، چەبدەس بولغاچقا ئۇلارنىڭ زىممىسىگە ئائىلىنى قامداش، بېقىش، ئاسراش، قەبىلە ـ قوۋمىنى قوغداش، خوتۇن ـ بالىلىرىنى ھىمايە قىلىش ۋەزىپىسى تەبىئىيلا يۈكلەنگەن. ئاياللارنىڭ تېنى بىر قەدەر نازۇك، ئاجىز (بۇنى ئاياللىرىمىزنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى تەن ئېلىشتىن شۇ قەدەر قورقىدۇ. ئەمما، ھەق سىزنىڭ تەستىقىڭىزغا موھتاج ئەمەس. ئۇ بەرىبىر مەڭگۈلۈك پاكىت). مىجەزى مۇلايىم، ئىللىق، تۇغۇش، پەرزەنت تەربىيىلەشكە مۇۋاپىق قىلىپ يارىتىلغان بولغاچقا ئۆي تۇتۇش، پەرزەنت تەربىيىلەش، ئەرلەرنى كۈتۈش... تەك مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغان. بۇ خىل ئىش تەقسىماتى قانداقتۇر ئەرلەر زوراۋانلىق يۈرگۈزۈپ ياكى ئاياللارنى خارلاپ، قۇل قىلىپ ئايىغى چىقماس ئۆي ئىشىغا بەند قىلىش مۇددىئاسىدا غەرەزلىك شەكىللەندۈرگەن ئىجتىمائىي يوسۇن بولماستىن، بەلكى تەبىئەتنىڭ ئۆز قانۇنىنىڭ ئۆز يولىدا جارى بولۇشى ئىدى. ئۇنى باشقىچە قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇشمۇ ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەرنى ئۆي ئىشلىرىنى قىلىپ، ئايالىڭنى كۈت دېيىش ئۇنچىۋالا ئەقىلگە ئۇيغۇن كەلمەيتتى. ئۇنىڭ قول ـ پۇتىنىڭ يارىتىلمىسىغىلا ئېغىر ئەمگەك، چىدام، قوپاللىقنىڭ تامغىسى بېسىلىپ كەتكەنىدى. بىر قىزنىڭ تەبىئىتىدە توغما ھالدا ئۆي تۇتۇش، ئاش ـ تاماق ئېتىش، باشقىلارغا كۆيۈنۈشنىڭ ئەڭ ئىپتىدا خۇرۇچلىرى تېپىلاتتى. ئاياللار سىرتنىڭ ئىشلىرىغا قېپقالغاندا كۈچەشكە، ئىنجىقلاشقا توغرا كېلەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئۇلارنىڭ نازاكىتى، زىلۋالىقى يوقايتتى، نازۇك تېنى مۈكچىيەتتى. ئۇلار ئۆز تېنى، روھىياتىغا سوۋغا سۈپىتىدە بەخشەندە قىلىنغان ئەڭ مۇقەددەس تۇيغۇ، سۈلكەتنى بېسىپ قويۇپ لەۋ چىشلەپ خىزمەت ئۈچۈن ئالدىرىشى كېرەك ئىدى. مۇكاپات مائاشى، خىزمەت باھالىشى، مەنسىدىن قالغان ئالدىراش ئولتۇرۇشلار، ئۇزۇنغا يۈگرۈش مۇسابىقىسى، ئاياللار ھوقۇقى، ئاياللار ئازادلىقى، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش چېمپىيونلۇقىنى تالىشىش... ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز پالاقلىمىسا بولمايتتى. ئاياللار ئاياللىق روھناتىدىن ئايرىلىپ قۇرغاقلىشىپ، مەنىسىزلىشىپ كېتەتتى. ھارغىنلىق، زېرىكىش، بىكاردىن ـ بىكار ئىچى پۇشۇش، ئەھمىيەتسىز جىددىيلىشىپ، بىسەرەمجان بولۇش... ئاياللارنى قىينايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار پۇخادىن چىقىش، روھنى كۆتۈرۈش، تۇرمۇشتىن شادلىق، مەنە ئىزدەش ئۈچۈن كېيىملەرگە يېلىناتتى، گىرىم بۇيۇملىرىغا تەزىم قىلاتتى، بەزمىخانىلارغا قاتىرايتتى. ئەسەبىيلىك، زوراۋانلىق تۈسىنى ئالغان ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش شەكىللىرى تۇرمۇشنىڭ چىن مەنىسىنى تاپالماي قالغان ئاياللارنىڭ بىردىنبىر تاللىشى بوپقالاتتى. شەھەرلەردىكى رېستوران، كۆڭۈل ئېچىش كۇلۇبلىرى، رەستە ـ

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قولىيازما ئامبىرى

بازارلاردا پاتماي دەۋرەپ كېتىپ بېرىشقان ئاياللارنىڭ كۆزلىرىنىڭ تەكتىدە بېسىپ بولغۇسىز يىغا، ھەسرەت، مەنىسىزلىك ياتىدۇ. ئۇلار نېمىگىدۇر تەقەززا بولىدۇ، ئالدىرايدۇ، تاپالمايدۇ. قەلبىدە تولدۇرۇپ بولغۇسىز مەنىۋى ئاچارچىلىق، قۇرغاقچىلىق باردەك سېزىدۇ، ئەمما دورىسىنى قىلىشنى بىلمەيدۇ. ئاياللارنىڭ ساپ خۇشلۇقى ئۇلارغا قورقۇنچلۇق نەرسە دەپ چۈشەندۇرۇۋېتىلگەن. شۇڭىمۇ بۈگۈنكى رەڭگارەڭ دۇنيا رېئاللىقىدا چۈشكۈنلەشكەن بەزى ئاياللار ئۆز جىسمى، قېنىدا، جېنىدا بار خۇشلۇقنى تالادىن، ئاشنا ئويناشتىن، قوش جىنسلىقلار مۇھەببىتىدىن، جىنسىي زورلاۋانلىقلاردىن، ئەسەبىيلىكتىن، كىيىمدىن، يالىڭاچلىنىشتىن ئىزدەيدۇ. كۈلىدۇ، ئەمما شۇ قەدەر ھەسرەتلىك. يىغلايدۇ، ئەمما ھېسسىياتسىز. سۆيىدۇ، ئەمما تامدەك...

ئەرلەرنىڭ ئاياللارنىڭ خورلىنىشىغا، جاپا تارتىشىغا قاراپ تۇرۇشىغا بولمايتتى. چۈنكى قىز - ئاياللار بىر ئۇرۇقتىكى مەنىۋى كۈچ، كۆۋرۈك ۋە غۇرۇر ئىدى. ئەرلەرنىڭ تۇرمۇشتىكى يۆلىكى، روھىي تەسەللىسى، ئىپتىخارى، شۇنداقلا نومۇسى ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئايالنى جان تىكىپ قوغداش، ئاسراش، ئار - نومۇسىنى، شەرم - ھاياسىنى ساقلاش، ئائىلىنى قامداش، قوۋمىنى، مىللەت، ۋەتىنىنى قوغداش ئارقىلىق ئەلگە بەختلىك، پاراۋان تۇرمۇش يارىتىش ئەرنىڭ ئىلكىدىكى مۇقەددەس ۋەزىپە ئىدى. باش تارتىپ بولماس قەرز ئىدى. شۇنى قىلمىسا نېمە قىلىدۇ؟ بالا تۇغالامتى؟ ئېمىتەلەمتى؟ ئۇنىڭ پۇت - قوللىرى بىكارغا مەزمۇت، چىڭ، قوپال، يىرىك، قاتقان، روھى ئۇستۇن، بەردەم يارىتىلغانمىتتى؟

بىز غوجمۇھەممەتنى مۇشۇ مۇقەددەس قانۇنىيەتنى بىلمەيدۇ، دېيەلەمدۇق؟ شۈبھىسىزكى، ئەرنىڭ، ئەركەكلىكنىڭ ئىپتىداسىغا ئۇل قويغان مىزان شائىرغا ئەرلىكنىڭ ئۇلۇغۋار بۇرچىنى كۆز - كۆز قىلغانىدى. ئېستېتىكىدا دېيىلىدىغان نەپىسلىك ئۇنىڭ كۆزىگە خانىم - قىزلارنىڭ ھايالىق، مېھرىلىك تەلپۈنۈشلىرى، ئەرگە بولغان شەرتسىز ساداقىتى، ئىپپەت ئالدىدىكى بوشاشماس مەغرۇرلۇقىنى كۆرسەتكەن بولسا، يۈكسەكلىك دەل ئەرلەردىكى كەم - كۆتسىز جان پىدالىقنى، ۋاپانى نامايىش قىلغانىدى. ئۇ، شېئىرنىڭ ھېس - تۇيغۇلار ئەۋجىدە قاينايدىغان چوڭقۇر قاينام ئېغىزىدا تۇرۇپ ئەرلەرنىڭمۇ ئىپپىتى بولىدىغانلىقىنى خۇلاسىلەپ چىققانىدى. نىكاھتىن كېيىنلا ھالاللاپ بېرىلىدىغان ۋە ئاۋايلاپ ئېلىنىدىغان «ئىپپەت» ئۇنىڭ نەزەرىدە ئىككى جىنسقا باراۋەر تەقسىملەنگەنىدى. قىز - ئاياللار ئۇنى يوقاتسا، ئىككى دۇنيالىق ھالال جۈپتىنىڭ توغرا ئىتائىتىدىن چىقسا، ھارامغا يول قويسا ھاياسىز، نومۇسسىز، شەرمەندە، جالاپقا، رەسۋاغا ئايلىناتتى. ئۇنى جانان چىنىدەك ئەتىۋارلاپ ساقلاپ ئىززىتىنى قىلسا خان - ئايال، مەلىكە - ئاغىچا، خېنىم - جېنىمغا ئايلىناتتى. غوجمۇھەممەت ئۇنى ئەرگە تەققاسلىۋېدى، ئەرلەرنىڭ ئەخلاقى، ساداقىتى، ئىش - ئەمەلگە يېڭى ئۆلچەم كەلدى: ئۆزىنىڭ ئەرلىك بۇرچىدىن باش تارتقانلارنى نېمە دېيىش كېرەك؟ ۋەتەن، ئەل، ئائىلە، قىز - خوتۇنلىرى ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىگە كۆزىنى يۇمۇۋالغانلارنى ئەر، ئادەم دېيىش كېرەكمۇ؟ بىر ئاچچىق سوئال ئۇنى ئەلەم گىردابىغا قىستىغانىدى.

يىگىت، ئەر سۆزى قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا جەڭچى دېگەن مەنىنى بېرەتتى. شۇ بويىچە بولغاندا، ئىز بېرگەن ۋەتىنىنى، ۋەتىنىنىڭ ئار - نومۇسىنى قوغدىشى، خەلقى ئۈچۈن ھەر ۋاقىت جان تەسەددۇق قىلىشقا تەييار تۇرالىشى كېرەك؛ ئائىلىسىنىڭ يۈزىنى تۆكمەسلىكى، قىز - ئاياللىرىنى تاشلىۋەتمەسلىكى، خارلىماسلىقى، خارلىنىشىغا، ياتلارنىڭ بوزەك قىلىشىغا يول قويماسلىقى، ئۇلارنىڭ ئىپپەت - نومۇسىنى قوغدىشى، ئائىلىسىنى راۋۇرۇس قامدىشى، قەيسەر، باش ئەگمەس، ئۆزىنىڭ توغرا مەۋقەسىدىن يانمايدىغان بولۇشى كېرەك. بولمىسىچۇ؟ غوجمۇھەممەت: «ئىپپەتسىز!»، دېدى. دېمەككى، ۋاپاسىز، بۇزۇق، شەرمەندە، نائەھلى، مۇناپىق، خىيانەتكار، ھېچبىقىز...

شائىر «ئەركەكلىك»نى ئىنسانىي مۇكەممەللىك دەپ قارىغانىدى. ئۇنىڭ بۇ خىل قارىشىدا ئىنسانىيەتكە ئورتاق بولغان بارلىق ئېسىل مەنىۋى، مەدەنىي مىراسلار مۇجەسسەم ئىدى. ئەخلاق، غايە، ئېتىقاد، ھايا، نومۇس... بۇلارنىڭ ھەممىسى «ئەركەكلىك» - «ئەرنىڭ ئىپپىتى»گە سىغدىلىپ كەتكەنىدى. ئىپپەتسىز ئەرلەر يامرىغان جەمئىيەتتە ئاياللار باشپاناھسىز قالاتتى، ئۇلارنى ئەيمىندۇرىدىغان، تەپ تارتقۇزىدىغان كۈچنىڭ قەدرى قالمايتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاياللار ۋەھشىيلىشەتتى، تاپتىن چىقاتتى. ئەخلاق يىمىرىلەتتى، ئېتىقاد سۇناتتى. جەمئىيەت بۇقىسى كاردىن چىققان بىز تەلۋە پويىزغا ئوخشاپ قالاتتى. تىزگىنسىز غالجىر ئات ۋەيرانچىلىقتىن بۆلەك نېمە ئەكەلسۇن؟

شائىر كۆزىنى ئۆزىنىڭ ئۆلچەم دۇنياسىدىن ئېلىپ ئەتراپقا باققىندا پاجىئە ئالەمنى بىر ئالغانىدى. بەزى ئاياللار يالىڭاچ دېگۈدەك كوچىغا چىقىۋالغانىدى؛ بەزمىخانىلاردا، بۇلۇڭ - پۇچقاق، كوچا - كويلاردا ئەرلەرگە قىلغان مەسخىرىسىنى پەلەككە يەتكۈزگەنىدى. ئەرلەرنىڭ خېلى كۆپى ۋەتەن، ئەل ئەمەس، بىر خوتۇن ئالدىدىكى قەرز - مەجبۇرىيىتىنىمۇ ئادا قىلالماي بارغانچە شۇمشىيىپ، بىچارىلىشىپ كېتىۋاتاتتى. بىر چاغلاردىكى زەبەردەست تۇرقىدىن ئەسەرمۇ قالمىغان، يۇرۇش - كىيىنىشلىرىمۇ ئاياللارنىڭكىدىن پەرق قىلماس ھالغا كېلىپ قالغانىدى. ئۇلۇغ سانىلىدىغان ھايامۇ، نومۇسمۇ مۇھەببەت نامىدا يىرتىلماقتا، چەيلەنمەكتە ئىدى. كوچىلاردا ئاپئاشكارا سۆيۈشۈشلەر، جىنسىي نومۇسسىزلىقلار ئەۋجىگە چىقماقتا ئىدى. بۈگۈنكى دۇنيا رېئاللىقىدا، بولۇپمۇ غەربتە ياراتقۇچىغا ھاقارەت كەلتۈرۈپ ئەرلەر بىلەن ئەرلەرنىڭ، ئاياللار بىلەن ئاياللارنىڭ جىنسىي بۇزۇقچىلىقى باش كۆتۈرگەن، ئۇلار نومۇس قىلماي ئۇنى قانۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن بولۇشچە جار سېلىشماقتا ئىدى. خەقلەرمۇ ئېغىر ئالماس بوپكەتكەنىدى... ئاشۇ بوشلۇقتا ئەقىدە - ئېتىقادسىز كىشىلەر مەدەنىيەت، تەرەققىيات، يېڭىلىق، زامانىۋىلىق دەپ تەنتەنە قىلىشقىنىچە، شاد - خۇراملىقتا قايناپ - تاشماقتا ئىدى.

ئارىلاپ ئەڭ پەسكەش كوچىلار ئارا،
تۇۋلايمەن مانا بۇ بىزنىڭ شەھەر دەپ.
مەسخىرە قىلىمەن مەدەنىيەتنى،
قۇسۇقلار ئىچىدىن چىقىپ ئۆمىلەپ.

- غوجمۇھەممەت مۇھەممەت: «ۋاز كېچىش» تىن

شائىر مەسخىرىلىك ھېجىيىپ قويىدى. ئارقىدىنلا كۆرەڭ مەغرۇر-

لۇق بىلەن: «شەھەرنىڭ يۈزىگە تۈكۈردۈم راسا»، دېدى. ئارقىدىنلا ئادىل تۇنىياز يېتىپ كەلدى. ئۇ ئۆزىگە ھەمجور بولالايدىغان شېرىك تاپقىنىدىن خۇشالدەك ئىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە ھەممىلا نەرسە دەۋرەپ، قۇتراپ تۇرغان ئاياللاردەك كۆرۈنۈپ كېتىۋاتاتتى. شائىر دوستى ئېيتقان ئىپپەتلىك ئەرلەر، ئەركەكلەر ئۇلارنى بېسىقتۇرۇپ، ئالەمنى يېتىپ كېلىۋاتقان بالا ـ قازادىن ساقلاپ قالالايتتى. جاھانغا ئەردەك ئەر كېرەك ئىدى. شۇندىلا ئەۋج ئېلىۋاتقان ئاياللىشىش، بۇزۇلۇش، يىمىرىلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش مۇمكىن ئىدى. ئەر ئەردەك بولالمىغان جايدىن بەرىكەت كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. ۋەھالەنكى، ئەرلەرنىڭ ئەرلىكى قۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار ئاياللارنى ئۆزلىرىدىن تەپ تارتقۇزالمايۋاتاتتى، ئەيمەندۈرەلمىگەنىدى. ھەققىي ئىشەنچ ھۆرمەت بىلەن قورقۇشنىڭ تەڭلىكىدىن تۇغۇلىدۇ. شۇنداق بولغاندىلا ئاياللار ئايالغا ئوخشاپ، ئەرنىڭ ئېتائىتىدىكى مۇلايىم خوتۇن، مۇنەۋۋەر ئانىلاردىن بولاتتى. چىن ئادەم، ئايالغا ئوخشايتتى. پاراڭچى خوتەنلىك بوۋايلار ئۇنىڭغا ھېكايە قىلىپ بەرگەنىدى: «ئاياللاردا گال ئۈچ: بىرى، يېمەك ـ ئىچمەك يەنى قورساق، بىرى، كىيىم ـ ئۈستۋاش، يەنە بىرى،...» گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە بوۋايلار خىرىلداپ كۈلۈپ، توختۇۋىلىشقاندى ۋە قوشۇپ قويغاندى: «باشتىكى ئىككىسى تويمىسىمۇ مەيلى، ئەمما ئۈچىنچىسى قانمىسىزە... ئىش چاتاق. ئالەمنى ۋەيرانچىلىق باسىدۇ».

شائىر ھەممە نەرسىنىڭ ئاياللارنىڭ ئۆزلىرىنى ئېچىش، ئاشكارىلاش ئۈچۈن بولۇۋاتقىنىنى كۆرەتتى. تەننى يۆگەش ئېھتىياجى ئۈچۈن كىيىلىدىغان كىيىملەر ئاتايىن تەنىنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك قىسىملىرىنى نامايىش قىلىش ئۈچۈنلا تىكىلىدىغان بولدى. ئېچىلدى، ئەخلاق يىرتىلدى، ئەرنىڭ كۆۋەجەپ تۇرغان ھېسسىياتى تىنىماي غىدىقلىنىپ، بىكارغا ئاقتى، تاشتى، ئاندىن يىگىلەپ كەتتى. تويماس ئاچ كۆزلۈك رەستىلەردە ھاپىلداپ يۈگرۈپ تۇرۇپتۇ. كۆزگىمۇ، ئېغىزغىمۇ، بۇرۇنغىمۇ، سەزگۈگىمۇ، تېرىلەرگىمۇ نەمخۇش بىر شاللاق ھېسسىيات سۈركىلىپ تۇرسا تاشمايدىغان، ھەددىدىن ئاشمايدىغان نېمە بار؟ كىيىم ۋە جان ـ تەن ئىستېلاسى ئەقىدە ـ ئېتىقادى ئۆلگەن ئەرلەرنىڭ جەسۇر تۇرقىنى ئەۋرىشىملەشتۈرۈپ، خېنىم مىجەز ـ لاتاغىلاپلاشتۇرۇۋەتتى. ئاۋاز، يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىكى جاراڭلىق تۈس، ئۆز ـ ئۆزىگە ھۆددە قىلالايدىغان ئىشەنچ، غۇرۇر تەركىبلىرىنىمۇ سۇسلاپ كەتتى. ئەر بىلەن ئايالدىكى مىجەز ـ خاراكتېر، كىيىنىش، ياسىنىش پەرقلىرى بارا ـ بارا يوقىلىپ، قېتىلىپ، ئەر بىلەن ئايالنى دەررۇ ئايرىشمۇ تەسكە چۈشكىدەك بىر ھال ئەۋج ئېلىشقا باشلىدى. شۇنداق، توختاۋسىز غىدىقلىنىش ئەرلەرنى ۋەيران قىلىۋەتتى. كاللىسىدا شەھۋەتتىن ئوماچ قايناتتى، زېھنىنى چاچتى. نومۇس دەرىخىنىڭ ياپراقلىرى سارغىيىپ كەتتى...

ئەركەكلەر قېنى سىلەر؟؟؟...

شائىر غەزەپ بىلەن ئوقۇشقا كىرىشتى. نۇرغۇن ئادەم ئاڭلىدى، جىممىدە تىڭشىدى، ئاندىن ئۈن ـ تىنسىز كېتىپ قېلىشتى. ئۇلار خورلۇققا قېلىشتىن خېلى بۇرۇنلا بۆرىنى بىلىپ ـ بىلمەي قوتانلىرىغا باشلاشقاندى. ئەرلەردىكى بۇلغانغان روھ، ئۆلچىمىنى يوقاتقان تۇرمۇش شەكلى مەيدانغا چىقارغان جىسمانىي يىگىلەش، روھىي سولغۇنلۇق، پەرۋاسىزلىق ئايالنى قوزغاتقاندى. ئايالنىڭ ئەمدىكى نەرسىگە ئەر نېمە دېيىشى، نېمە قىلىشىنىمۇ بىلەلمەي سۈكۈتكە پاتقاندى. جىمىپ قالغان، بوينى ئېگىلگەنىدى. دوختۇرخانىلاردا، دورىخانىلاردا ئۇلارنىڭ نائىلاجلىقى، ھەسرىتى پەلەككە يەتتى.

ئىككى شائىر يېگانە قالدى. ئادىلنىڭ ئاۋازى يەنە ياڭرىغىلى تۇردى:

ئەرلەر ھاۋادا توپا ـ چاڭدەك،
ئەرلەر خورلۇقتا تۇرىدۇ تامدەك.
ئەرلەر يۇمشاق ئېرىگەن شامدەك...

ـ ئادىل تۇنىياز: «يۇلتۇزلارمۇ ئۆلىدۇ» دىن

ئۇ، ئاياللارنىڭ ھەددىدىن ئېشىشىنى ئەرلەرنىڭ بوشاڭلىقىدىن كۆرەتتى. شېرىكى غوجىمۇھەممەت:

خوتۇنغا قارىيالماي تىك،
ئىككىنچى قۇللۇقنى ھېس قىلغان ئەرلەر.

ـغوجىمۇھەممەت مۇھەممەت: «ئەرنىڭ ئىپپىتى»دىن

دەپ پىچىرلاپ قويدى ۋە بىر كۈچلۈك ھەۋەس بىلەن ئوقۇشقا كىرىشتى:

جىنسىيەت ئېلانى چاپلانغان تامدا،
قاقاقلاپ كۈلىدۇ رەھىمسىز ئايال.
دەھشەتلىك بوۋامنىڭ يەتتە خوتۇنى،
مەن موماڭ ئەمەس، دەپ تىترىشەر غال ـ غال.

ـ غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت: «سەرسان كۆڭۈل» دىن

ئەمدى ئادىل چۈشتى. ئۇ ئەرلەرگە قارىماستىن ئاياللارغا قادىلىۋالغاندى.

ئەي غەربتىن كەلگەن يېشىل نۇر،
ئەي، ئايال دەپ ئاتالغان بومبا.
ئەي بۈيۈك ئايال
بىز ئەرلەر ئەما.
بىز قولۇڭدا ئەما نىھايەت،
ھالاك قىلما شەھەرنى ئەمما
ھەممىمىزگە يېقىن قىيامەت.

ــ ئادىل تۇنىياز: «ئەبۇ زەبى»دىن

ئانا دېسە ئۇنىڭ ئالدىغا
كېلىدۇ ئاياغئاستى قىلىنغان يەرلەر.
ۋەتەن دېسە ئۇنىڭ ئالدىغا،
كېلىدۇ ئىپپىتى بۇزۇلغان ئەرلەر.

ــ غوجىمۇھەممەت مۇھەممەت: «غوجىمۇھەممەت» تىن

بۇ كۈنلەردە سۆڭەكسىز ئەرلەر،
سۇدەك ئۇستا يۇمشاق ياشاشقا.

ـ ئادىل تۇنىياز: «سۆزلىگۈم كېلىۋاتىدۇ»دىن

ئەركەك پاشىمۇ تاپىدۇ بالا...

ــ ئادىل تۇنىياز: «يۇلتۇزلارمۇ ئۆلىدۇ»دىن

غوجىمۇھەممەت ئەسەبىيلەشكەندەك قىلاتتى. ئۇنىڭ مىسرالىرىدىكى تىلمۇ بارغانسېرى جەڭگىۋارلىشىپ، ئۆتكۈرلىشىپ، قوپاللىشىپ كەتكەنىدى. ھېسسىيات كەلكۈندەك جىددىي، كەسكىن داۋالغۇيتتى. شېئىرىي نەپەس ئوت بولۇپ يانماقتا ئىدى. ئۇنىڭچە، ئەر دېگەن تىنىم تاپماسلىقى، ھەرىكەتتە، ئىش ـ ئەمەلدە؛ جىمجىت

ئەۋلاد گۇرۇپپىسى
ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي ئەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى

ئەركەكلىكنىڭ چىللىشى

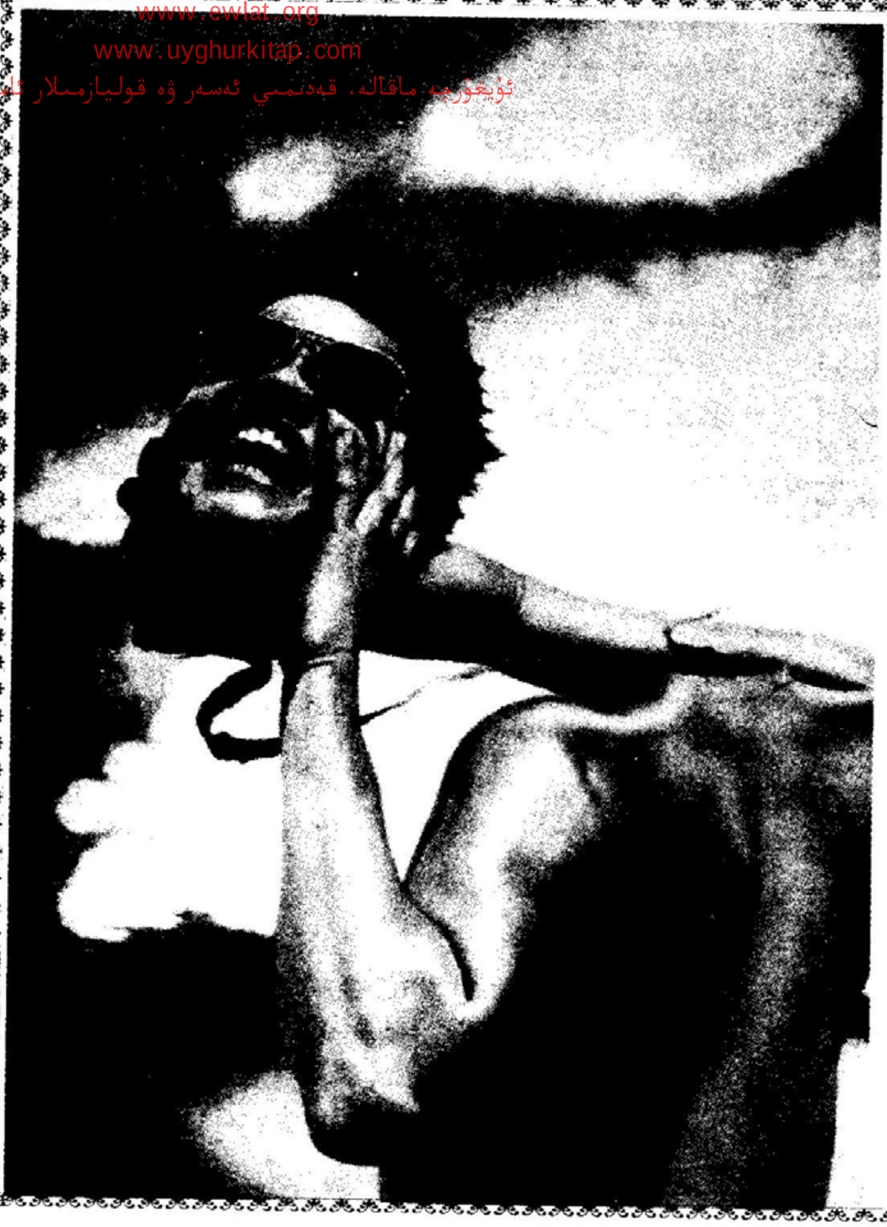

نۇرمۇھەممەت ئۆمەر ئۈچقۇن

نەچچە مىڭ يىللىق مەدەنىيەت تارىخىمىز ۋە يازۇ - پۈتۈكلىرىمىز بىزگە خەلقىمىزنىڭ پسىخىكىسى ۋە ھاياتلىق مىزانى ھەققىدە قىممەتلىك تەلقىن ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. بىز تارىخنىڭ سارغايغان بەتلىرىنى قانچە كەينىگە ۋاراقلىغانسېرى شۇنچە ئىپتىخار ۋە ھاياجانغا چۆمىمىز. گەرچە نېمە ئۈچۈنلىكىنى دەپ بېرەلمىسەكمۇ، ئۇزاق تارىخنىڭ سەلتەنەتلىك شانۇ - شەۋكىتى دىللاردا كېيىپ، تىللاردا كۆپۈك قايناتماي قالمايدۇ. مەن ھۇن تەڭرىقۇت چەۋەندازلىرى، ئوغۇزخان، ئاتتىللا، چىنتۆمۈر باتۇر... لار ھەققىدە گەپ بولغاندا كۆزلىرى ھەۋەس، شادلىقتا چاقنىمىغان، قېنى قىزىپ، ھاياجىنى تاشمىغان بىرمۇ ئۇيغۇرنى كۆرمىدىم. «سپارتاك»، «سۇ بويىدا»، «ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە» فىلىملىرىگە مىقتەك قادىلىپ ئولتۇرۇپ، باھادىر - ئەزىمەتلەرنىڭ ھەق - ناھەق پاسىلى ئۈستىدىكى غەزەپ - زارىغا، قورقۇمسىز شىر يۈرەكلىكىگە ئاپىرىن ئېيتىپ تىل چاكىلداتقان ئادەملەرنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ھېچكىم ساناپ بېرەلمەسلىكى مۇمكىن.

روھ چوققىلىرى

تارىخ نوقۇل يىللار دۆۋىسى ئەمەس. تارىخ تەتقىقاتى يالغۇز ۋەقەلەرنى دەلىللەش ۋە قاتىرىسىغا يىلنامە، جەڭ خاتىرىلىرىنى تىزىپ كۆرسىتىشلا ئەمەس. ئۇ مەلۇم بىر دەۋرنىڭ مەۋجۇدلۇق ئۈچۈن كۈرەش تارىخىلا ئەمەس، بەلكى بىر قوۋمنىڭ مەدەنىيەت، تۇرمۇش ئەندىزىسى، ئېتىقاد، روھىيەت ئارخىپى. بىز ئەمدى تارىخ تەتقىقاتىنى مەدەنىيەت - پسىخىكا تەتقىقاتى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈش ئۈستىدە ئىزدىنىشىمىز لازىم. چىنتۆمۈر باتۇر بەلكىم سىڭلىسى مەختۇمسۇلانى قۇتقۇزۇش ئۈچۈنلا يەتتە باشلىق يالماۋۇز بىلەن ئېلىشمىغان بولغىيتتى؟ ئۇنىڭ مىسران قىلىچىنىڭ غەزەپ بىلەن ھەر بىر ئۇرۇلۇشىدا ئۆز قېرىندىشى، ئائىلىسى، قوۋمىنىڭ ئار - نومۇسى، قىز - خوتۇنلىرىنىڭ ئىپپەت - ھاياسى، نەسەب شەجەرىسىنىڭ ئۇلۇغۋار - مۇقەددەسلىكىنى ساقلاش ئۈچۈن جان تىكىپ كۈرەش قىلىش ئەقىدىسى يالىلداپ تۇرىدۇ. دېمەككى، ئۇ بىزنىڭ روھىيەت تىندۇرمىمىزدا چۆچەك ئىچىدىكى بىر قەھرىمانلا ئەمەس، بەلكى ئەخلاق، ئەقىدە ئىمپېراتورىغا ئايلىنىپ كەتكەن. مۇشۇنىڭغا ئوخشاش مەنىۋىيەت يۈلتۈزلىرىمىزنى قايتىدىن، يېڭى - يېڭى روجەكلەردىن